

Afrikaanse spreektaalnormen en preskriptiewe Afrikaanse normen: Is er genoeg ruimte voor grammaticale diversiteit in het Standaard-afrikaans?¹

Afrikaans speech norms and prescriptive Afrikaans norms: Is there enough scope for grammatical diversity in Standard Afrikaans?

GERALD STELL

Centre for Linguistics, Vrije Universiteit Brussel, Brussel, België
E-pos: gstell@vub.ac.be

Gerald Stell

GERALD STELL is 'n navorsingsgenoot aan die Vrije Universiteit Brussel (V.U.B.). Hy verwerf sy doktorsgraad in 2008 by dieselfde instelling. Sy proefskrif handel oor taalvariasie in die informele Afrikaanse gesprekstal. Sy fokusgebiede sluit in die verhouding tussen etnisiteit en taal, kodewisseling, morfosintaktiese variasie en etniese variëteite van Afrikaans. Jongste publikasies sluit in “Ethnicity in linguistic variation: White and Coloured identities in Afrikaans-English code-switching” in *Pragmatics* (2010), “Codeswitching and ethnicity: grammatical types of codeswitching in the Afrikaans speech community” in *IJSL* (2009), “Recent Trends In Grammatical Variation In Afrikaans Varieties Within And Across Namibia’s Borders” in *SPIL* (2009). Hy werk tans aan verskeie projekte, waaronder een wat handel oor kode-wisseling in die Vrystaat en Swart Afrikaans.

Gerald Stell is a research fellow at the Free University of Brussels (V.U.B.). He received his doctoral degree at the same institution in 2008. His thesis focused on language variation in informal spoken Afrikaans. His focus areas include the relationship between ethnicity and language, code-switching, morphosyntactic variation and ethnic varieties of Afrikaans. Latest publications include “Ethnicity in linguistic variation: White and Coloured identities in Afrikaans-English code-switching” in *Pragmatics* (2010), “Codeswitching and ethnicity: grammatical types of codeswitching in the Afrikaans speech community” in *IJSL* (2009), “Recent Trends In Grammatical Variation In Afrikaans Varieties Within And Across Namibia’s Borders” in *SPIL* (2009). He is currently working on several projects, including one dealing with code-switching in the Free State and Black Afrikaans.

¹ Mijn dank gaat uit naar de anonieme lezers die commentaar gaven op een eerdere versie van dit artikel.

ABSTRACT***Afrikaans speech norms and prescriptive Afrikaans norms: Is there enough scope for grammatical diversity in Standard Afrikaans?***

Afrikaans may be a standardized language, but it is acknowledged that the standardization it has undergone is not quite thorough and should be continued, particularly at the grammatical level. How the standardization process should be continued has, however, been the topic of a debate that emerged in the 1990s: should Standard Afrikaans reflect spoken varieties or its own written tradition? The origin of that debate was the fear that the gap between Standard Afrikaans and spoken varieties would, in the long term, widen and alienate a growing number of Afrikaans speakers, undermining its position and status in the process. Against today's background of the diminishing visibility of Standard Afrikaans not only in the media but also in education, that debate arguably deserves to be reopened once more. But then, arguably, that debate cannot dispense with a clear idea of linguistic variation in the Afrikaans speech community, and in particular in the informal register. And the central question which must be asked in reference to that informal register is: how deep is the imprint that Standard Afrikaans has left on it as a result of compulsory education and exposure to the media? And considering today's changed sociolinguistic settings: is that imprint diminishing, allowing informal spoken Afrikaans to evolve its own rules?

*In order to answer these questions, a corpus of informal spoken Afrikaans has been collected among both White and Coloured speakers, subdivided into three distinct age cohorts, contained in seven samples spread across the three historical dialect zones of the Afrikaans language area. In the process, further possible geographical subdivisions of the Afrikaans speech community were taken into account, such as the urban/rural divide and the recent political border that separates Namibian Afrikaans speakers from their South African peers. In order to test the possibility of convergence with or divergence from the prescriptive norm, a total of 15 morphosyntactic variables with a standard variant and a non-standard variant were singled out for analysis. Among these are a range of variables whose non-standard variant is typically associated with Coloured varieties (e.g. non-standard *onse* vs. standard *ons*, “our”, non-standard *hulle se* vs. standard *hulle*, “their”), and that I thus refer to as “ethnic variants”, while the diffusion of the remaining variables is generally not described in ethnic terms (e.g. non-standard *Verb Second* in relative clauses vs. standard *Verb Final*).*

The first step in our analysis consists of looking at the individual diffusion of each of the 15 variables. The overall picture is that general convergence is sometimes observable in the direction of the prescriptive variant, but also at other times away from it. Also, there are cases of divergence between samples, observable when some of the samples are converging towards the prescriptive variant while others are moving away from it. An important observation is that Whites generally stand closest to the prescriptive variant. The second step in our analysis consists of a multivariate analysis involving all variables simultaneously in order to allow generalizations on convergence with and divergence from the prescriptive norm. The overall picture yielded by that multivariate analysis is again one that illustrates the prevalence of a systematic linguistic gap between Coloured and White varieties, showing White varieties to be linguistically more homogeneous than Coloured varieties. What it further illustrates is a general trend of mutual convergence between the South African White and Coloured samples. In other words, Afrikaans varieties (at least in South Africa) are becoming more homogeneous without necessarily getting closer to the prescriptive norm. I argue that this observation should be taken into account in any attempt to further standardize Standard Afrikaans grammar.

On the basis of the observations described above, there seems to be scope for improving the representativity of the Standard Afrikaans norm. Enhancing the representativity of the Standard

Afrikaans norm need not entail scrapping specific grammatical variants. Rather, it could mean acknowledging variation by mentioning variants which are typical of the informal registers of Afrikaans alongside their prescriptive equivalents. I argue here that one merit of this approach is that it reduces the gap between spoken and written registers without doing away with the latter, while also acknowledging ethnic diversity in spoken Afrikaans.

KEY WORDS: Language Variation, Afrikaans, Standardization, Grammar, Ethnicity, Sociolinguistics, Spoken Language, Language Norms, Prescriptive Norms, Coloured Afrikaans

TREFWOORDE: Taalvariasie, Afrikaans, Standaardisasie, Grammatika, Etnisiteit, Sosiolinguistiek, Gesprekstaal, Taalnorme, Preskriptiewe norme, Kleurling-afrikaans.

RÉSUMÉ

Les normes de l’Afrikaans parlé et de l’Afrikaans standard :

Y a-t-il lieu de reconnaître la diversité grammaticale de l’Afrikaans?

Dans le contexte sociolinguistique actuel où l’Afrikaans, dans sa forme prescriptive, perd en visibilité, il semble approprié de réouvrir un ancien débat: l’Afrikaans standard doit-il refléter les normes du registre Afrikaans informel ou sa propre tradition écrite? Il est difficile de répondre à cette question sans un examen préliminaire de la variation qui prévaut actuellement dans l’Afrikaans parlé. Pour faciliter cette tâche, nous avons assemblé un corpus d’Afrikaans parlé sous la forme de sept échantillons composés de locuteurs Blancs et Métis, subdivisés en trois groupes générationnels. Afin de déterminer s’il y a lieu ou non de parler de convergence vers l’Afrikaans standard, un total de 15 variables morphosyntaxiques a été sélectionné et soumis à une analyse statistique. Les résultats de cette analyse montrent qu’il peut y avoir convergence entre échantillons soit en direction de la variante prescriptive, soit en direction de la variante non-standard. Il s’avère que, dans tous les cas, les locuteurs Blancs restent les plus proches de la norme prescriptive. Il s’avère aussi que, malgré l’écart systématique observable entre Blancs et Métis, tous deux ont généralement tendance à converger mutuellement, sans que cette convergence ne se fasse nécessairement en direction de la norme prescriptive.

* * * * *

Vanuit een Zuid-Afrikaans perspectief is het Afrikaans een volledig ontwikkelde standaardtaal die door een uitgebreide prescriptieve literatuur ondersteund wordt. Er blijven echter leemtes in die prescriptieve literatuur, in het bijzonder op grammaticaal gebied. Een centraal naslagwerk vergelijkbaar met de Algemeen Nederlandse Spraakkunst zou die tekortkomingen kunnen opvangen en zou bovendien de bekroning zijn van meer dan een eeuw taalcodificering. De opmaak van een dergelijk normatief werk kan mijns inziens evenwel niet los gezien worden van de discussie die in de negentigerjaren plaatsvond rondom de mogelijke hervorming van prescriptief Standaardafrikaans.

De discussie waarnaar ik nu verwijs ontstond uit de vrees dat de kloof tussen prescriptieve normen en reëel taalgebruik op lange termijn de positie van het Afrikaans zou benadelen. Die bezorgdheid werd nog versterkt door de overweging dat sommigen het aanleren van gestigmatiseerde – en als te vreemd dan wel te “blank” aangevoelde – Afrikaanse prescriptieve normen wel eens niet langer noodzakelijk zouden kunnen vinden in de veranderde taalpolitieke context van het nieuwe Zuid-Afrika.

Onder invloed van wijd verspreid eentalig Afrikaans onderwijs gedurende de apartheid evolueerden (c.q. standaardiseerden) Afrikaanse spreektaalvariëteiten in de richting van

prescriptief Standaardafrikaans. Op dit eigenste ogenblik krimpt het Afrikaanse onderwijs verder in en kan het een verdere convergentie tussen spreektaalvariëteiten en prescriptieve normen misschien niet langer bewerkstelligen. De positie van prescriptieve normen ten opzichte van reëel taalgebruik is, met andere woorden, actueler dan ooit. Jammergenoeg lijken de verschillende standpunten over die kwestie soms moeilijk te verenigen. Indien men tot een grotere representatie van “reëel taalgebruik” in prescriptief Standaardafrikaans wil komen, dan is het zeker de vraag welk reëel taalgebruik als vertrekpunt genomen moet worden?

De kernvraag lijkt dus hoe men verantwoorde richtlijnen uit zou kunnen werken om een grotere representativiteit van reëel taalgebruik in prescriptief Standaardafrikaans te bewerkstelligen, rekening houdend met sociale, geografische en stilistische inclusiviteit. In dit artikel pleit ik daarom voor een nieuwe benadering van reëel taalgebruik bij het formuleren van grammaticale regels voor het Standaardafrikaans. De verschillende opties die ik aanhaal en evalueer houden, enerzijds, rekening met de tendensen van convergentie en divergentie tussen informele Afrikaanse spreektaalvariëteiten en, anderzijds, met de respectieve positie van die variëteiten ten opzichte van prescriptief Standaardafrikaans.

1. STANDAARDAFRIKAANS: TUSSEN CODIFICERING EN HERVORMING

Het concept “Afrikaans” als benaming voor een taal is niet te scheiden van prescriptieve normen. Voor de Eerste Taalbeweging was er immers nauwelijks sprake van “Afrikaans” als een taal. In plaats ervan werd er o.m. gesproken van “Kaaps-Hollandsch”, “(Hoog-)Hollandsch”, “Hotnot-Hollandsch”, etc. (vgl. Roberge 2003:25; Deumert 2004:60). Het begin van de Eerste Taalbeweging, dat volgens algemeen aanvaarde historiografie in 1875 te plaatsen is, viel feitelijk samen met de uitgave van het eerste Afrikaanse regelboekje (Du Toit 1876). Die uitgave was het product van een ontluikend nationalistisch discours dat zowel gericht was tegen het Britse imperialisme als tegen de “antinationale” attitude van de stedelijke Kaaps-Hollandsch-sprekende intelligentsia (vgl. Roberge 2003:25-6; Deumert 2004:55-6). Afrikaans, als nationaal bindend symbool voor blanke Kaaps-Hollandsch-sprekenden, viel samen met ortografische en grammaticale regels. Volgde men die regels niet, dan zondigde men tegen het *Volkseie*.²

Het proces van de normselectie voor het Afrikaans was nauw verbonden met de wil om elementaire motieven van Afrikanernationalisme te verpersoonlijken: de taal zou lokaal, blank en distinct van het Engels zijn. Dit was al zo onder de hoede van de Eerste Taalbeweging en bleef (na de Tweede Boerenoorlog) het geval tijdens de meer populaire Tweede Taalbeweging (vgl. Roberge 2003:26, 29-30; Zietsman 1992:58-62).

Het lokale karakter van het Afrikaans werd bewerkstelligd door het selecteren van een aantal basilectale kenmerken van het Kaaps-Hollandsch, zoals bijvoorbeeld de dubbele ontkenning en het vereenvoudigde tijdsysteem. Beide elementen hadden een belangrijke symbolische functie: ze moesten afstand tot het Nederlands voor de geest te roepen (Deumert 2004:61). Al snel kwam men echter tot het inzicht dat het Nederlands toch betrokken moest worden bij de codificatie van het Afrikaans indien men er een praktisch alternatief voor het Engels mee wou bieden (Uys 1983).

² De gelijkstelling van Afrikaans en Afrikanernationaliteit in het discours van de Tweede Taalbeweging werd uitvoerig beschreven door Zietsman (1992:102). Voor de strijd tegen Hollandismen en Anglicismen en de nationalistische symboliek ervan verwijs ik naar Pienaars veroordeling van “-ismen” in de vroege Afrikaanse dichtkunst (1931:139, 151-60).

Bij de selectie van prescriptieve Afrikaanse normen in de vroege descriptieve literatuur valt op hoezeer raciale spanningen tussen blanke en niet-blanke Afrikaanssprekenden een rol speelden. Het grote linguïstische contrast tussen blanke en niet-blanke Afrikaanssprekenden wordt systematisch onderstreept: in verband met het Afrikaans van kleurlingen sprak Von Wielligh (1925:94) van “die laagste vorm wat ooit bereik is deur Afrikaans”, en Rademeyer (1938:5) van een “soort ontaarde Afrikaans”. Niet-blanke variëteiten zijn nooit zichtbaar als bronnen gebruikt voor de Standaardafrikaanse norm, al is geopperd dat sommige kenmerken ervan – zoals de dubbele ontkenning – historisch een niet-Blanke correlatie bezitten (Deumert 2004: 209-10).

De toenemende waarschijnlijkheid van een multiraciaal Zuid-Afrika zorgde voor een politiek discours van openstelling voor niet-blanken vanaf de late jaren 1970 (vgl. du Plessis 1992:105-8). Tegen die achtergrond werd de sociale exclusiviteit van de prescriptieve Standaardafrikaanse norm (waarvoor toen de benaming *Algemeen Beskaafde Afrikaans* gangbaar was), in vraag gesteld (vgl. van den Berg 2000:191-2). De notie dat alleen een groepje *toonaangewendes* de sprekers van de standaardvorm waren, maakte plaats voor een nieuwe voorstelling van de Afrikaanse standaardtaal als een variëteit die in theorie voor iedereen toegankelijk was (van den Berg *ibid.*:192-3). Al is die voorstelling thans algemeen aanvaard, er blijft nog een spanning bestaan tussen definities die respectievelijk de “normkant” en de “feitenkant” van het begrip Standaardafrikaans beklemtonen. Bij de “normkant” vindt men definities zoals die van Ponelis (1994:107, 1998: 4), waarin het Standaardafrikaans gepresenteerd wordt als een variëteit waartoe men voornamelijk door het onderwijs toegang verkrijgt, en die verder voornamelijk als schrijftaal bestaat. Bij de “feitenkant” staan definities zoals die van Coetzee (1982:277,280), waarin Standaardafrikaans beschreven staat als reëel taalgebruik met een algemene verspreiding (zie verder van den Berg *ibid.*:196). De spanning tussen de “normkant” en de “feitenkant” zorgt voor conceptuele misverstanden. Aan de “normkant” staat het vast dat het Standaardafrikaans altijd ondersteund is door prescriptieve bronnen (dat wil zeggen naslagwerken, schoolboeken, taalgidsen), die al dan niet reëel taalgebruik weerspiegelen. Maar aan de “feitenkant” bestaat het gevaar dat dezelfde benaming “Standaardafrikaans” voor twee potentieel onverzoenbare gegevens gebruikt wordt, namelijk de Afrikaanse prescriptieve standaardnorm én het reële taalgebruik. Het is volgens mij dan ook belangrijk om hier voorgoed duidelijk het onderscheid te benadrukken tussen “prescriptief Standaardafrikaans” als een corpus van prescriptieve bronnen, enerzijds, en Standaardafrikaans als reëel taalgebruik anderzijds. Hoe verzoenbaar die twee types van Standaardafrikaans in de praktijk zijn, is wat ons hier interesseert. Het idee van een gevaarlijke kloof tussen prescriptief Standaardafrikaans en reëel taalgebruik heeft zich immers sedert de negentigerjaren wijd verspreid,³ maar er blijft wel onenigheid bestaan over de meest verantwoorde methodologie om de taalnormen zo te hervormen dat men tot een grotere representativiteit van de sprekersgemeenschap komt.

Het afstappen van een sociaal exclusieve definitie van het begrip Standaardafrikaans leidde tot een wetenschappelijke revalorisatie van Afrikaanse variëteiten die traditioneel als niet-standaard werden beschouwd. Met Coetzee (1982) begon het idee zich te verspreiden dat het Standaardafrikaans een variëteit is – onder verschillende gelijkwaardige variëteiten – die voor bepaalde communicatiecontexten geschikt is (vgl. van den Berg *ibid.*:73-4, 192). Van Rensburg (1992:191) formuleerde in diezelfde sfeer het voorstel om de linguïstische inhoud van prescriptief

³ Ik verwijs hier in het bijzonder naar de context waarin van Rensburg (1992) zijn voorstel formuleerde tot “normverruiming”; op hetzelfde ogenblik waarschuwde Ponelis voor de gevaren die de “oorkultivering” van prescriptief Standaardafrikaans met zich meebrengt (1992:80-3), en sprak De Villiers zich uit over wijzigingen aan de prescriptieve norm (1992). Van Rensburgs voorstel lokte verder reacties van Webb (1998) en Ponelis (1998) uit.

Standaardafrikaans te verruimen met behulp van elementen uit de spreektaal, en meer bepaald uit niet-blanke variëteiten.

Het idee van een hervorming van de normen van de standaardtaal werd over het algemeen kritisch onthaald; bovendien leek er een dominante consensus te bestaan dat normenhervorming eerder “from below” dan “from above” doorgevoerd moet worden. De Villiers (1992:303) verwierp het idee van radicale wijzigingen aan prescriptief Standaardafrikaans met het argument dat dergelijke wijzigingen niet uitvoerbaar zouden zijn. Zij stelde in de plaats voor om traditioneel als niet-standaard beschouwde Afrikaanse variëteiten te destigmatiseren terwijl de prescriptieve norm voorzichtig aangepast kon worden om beter te beantwoorden aan het concept van “die natuurlike, neutrale variëteit van die hele Afrikaanse taalgemeenskap”. Webb (1998:190-1) neemt een voorzigtiger standpunt in: volgens hem kunnen de agenda’s om het Afrikaans te hervormen beter uitgesteld worden in afwachting van een “radikale organiese en ekonomiese transformasie van die Afrikaanse taalgemeenskap”, en er moet in tussentijd voorlopig gewerkt worden aan een veranderde attitude teenovertreë traditioneel gestigmatiseerde variëteiten. Met andere woorden: status quo is momenteel te verkies, de regels van prescriptief Standaardafrikaans moet blyven wat ze teenwoordig is, terwyl aktiviteite van taalplanningorganisasies beperkt moet word tot “bestaande werklikhede op bane plaas” (ibid.).

Hiermee kan die discussie over die hervorming van prescriptief Standaardafrikaans volgens mij ewenwel niet afgesloten word, in die besonder in die huidige konteks waarin prescriptief Standaardafrikaans minder sigbaar is geword dan in die negentigerjare en dus vermoedelik minder invloed kan uitoefen op die Afrikaanse spreektaalvariëteite. Die idee dat die prescriptiewe standaardnorm sig moet aanpass aan “reël taalgebruik” leef nog, maar dan vooral op lexicografiese gebied. Er kan o.m. verwys word na Odendals aanmaning om die Nederlandse “ballast” in lexicografiese bronne kwijt te raken (2003) en na die introductie van een afsonderlike afdeling over die *Omgangsafrikaans* in die negende uitgawe van die Afrikaanse *Woordelys en Spelreëls* (2002). Die problematiek van reël taalgebruik en die weerspiegeling ervan in prescriptiewe norme kan in breder taalkundig verband besproke word zodra die plann vir een sentraal grammatikaal naslagwerk vir die Standaardafrikaans concreet word. Indien vir die Afrikaans die optie ooit owerwogen word om reël taalgebruik als vertrekpunt te neme vir die formuleren van grammatikale norme, dan zal dat reële taalgebruik op sosiale basis gedefinieer moet word. Die lijd geen twyfel dat die meest aanvaardbare omskrywing van die reële taalgebruik aanleunt bij Die Villiers’ idee van “die natuurlike, neutrale variëteit van Afrikaans”(1992:303). Waar sou die “natuurlike, neutrale variëteit” van Afrikaans gezocht moet word in die teenwoordige konteks?

Een eerste kandidaat vir die status van “natuurlike, neutrale variëteit” sou die variëteit kunne is waar Webb & Die Villiers (1985:200) na verwys as *Informele Standaardafrikaans* (ISA). Volgens die auteurs verwys ISA na die “Laefunksieafrikaans van standdaarsprekers”. Die “standaarsprekers” is die moedertaalsprekers die blootgestel word aan prescriptief Standaardafrikaans door (in die besonder tertiair) Afrikaanstalig onderwys (vgl. Webb 1989:428; Die Villiers 1985:31). Jammergenoeg lijd die problematies om ISA as synonymie vir een “natuurlike en neutrale variëteit” te behandel: ISA kon door velen allicht effektief als “natuurlik” en “neutraal” beskou word toen Webb en Die Villiers die term lanceerde omdat er toen meer moelikheden bestonden om Afrikaanstalig tertiair onderwys bij te wonen. Maar aangezien blanken heden ten dage die meerderheid vorme van die studente bij tertiaire instellings waar die Afrikaans nog die docermedium is, valt die sosiale “neutraliteit” van ISA vandag te betwyfel. Een meer belovende kandidaat vir die status van “natuurlike, neutrale variëteit” sou die variëteit kunne is waarnaar Die Wet (1997:244) verwys as *Aktuele Afrikaans*, d.w.z.

een concept waarbij geen rekening gehouden wordt met toegang tot het Afrikaanstalig onderwijs, en dat eerder berust op de “supradialektale vorm van Omgangsafrikaans”, of met andere woorden, Afrikaans “soos dit werklik in alledaagse omgang, in alle situasies en op verskillende funksionele vlakke gebruik word”. *Aktuele Afrikaans* is duidelik een sociaal meer inklusief begrip dan ISA, en het bied een breder raamwerk waarbinnen de “neutrale variëteit van Afrikaans” gezocht kan word.

Hoe “supradialektaal Omgangsafrikaans” te omskryf is, hangt af van corpusgegevens. Om representatief te zijn moeten de corpusgegevens noodzakelik informeel taalgebruik bevatten, om de eenvoudige reden dat het Afrikaans tegenwoordig steeds meer beperkt word tot informele funksies. Representativiteit word ook alleen verzekerd als de corpusgegevens een evenredige vertegenwoordiging waarborgen van “gemiddelde leden” van respectievelik de blanke en kleurlinggemeenskap; bij abstrakte sosiale of sosio-eonomiese klassen bestaan het risiko dat die niet simmetrisch ower de etniese grens heen verdeeld zijn.⁴

2. CORPUS

Voor het onderhavige artikel werd een corpus samengesteld uit zeven steekproeven in Zuid-Afrika en Namibië (figuur 1), in totaal omvat het corpus 340000 woorde en 620 sprekers. De geografiese en etniese verdeling van dit corpus is gedeeltelik bedoeld om algemeen aanvaarde dialektgrenze tussen Zuidwestelik, Noordwestelik en Oostelik Afrikaans te weerspiegelen (vgl. Ponelis 1998:13-5), maar er is ook rekening gehouden met de oude teenstelling tussen Noord en Zuid in blanke variëteite, met de reente politieke grens tussen Zuid-Afrika en Namibië en, in het geval van noordelik Zuid-Afrika, met de teenstelling tussen stedelik en plattelands als potensiële onafhankelike faktore van variatie. Van de zeven steekproeve zijn er vier samengesteld uit blanken (Noordelik Plattelands, Noordelik Stedelik, Zuidelik, Namibiesch), en drie uit kleurlinge (Noordwestelik, Namibiesch, Zuidwestelik). Alle steekproeve kome uit stedelike gebiede (Gauteng, Windhoek, Kaapstad/Boland), behalve de Noordwestelike kleurlingensteekproef (uit Upington, Noord-Kaap) en de Noordelike blankensteekproef (uit resp. Potchefstroom, Noordwes, en Nelspruit, Mpumalanga).

Elke steekproef is samengesteld uit ongeveer gelike aantalle vrouwe en manne en is onderverdeeld in drie leeftijdsroepe (17-25, 25-50, 50+). Die onderverdeling in leeftijdsroepe is bedoeld om vergelijkinge moelik te maken binne steekproeve waarvoor een beeld van potensiële taalverandering door “apparent-time” verkregen kan word.⁵

Om zo informeel moelik spreektaalgegevens te kenne verzamelen, heeft de rekrutering van de meeste informante plaatsgevonden volgens de “friend of a friend approach” (Milroy & Gordon 2003:73-6), maar opnames uit chat-programma’s van radiostasies voor lokale

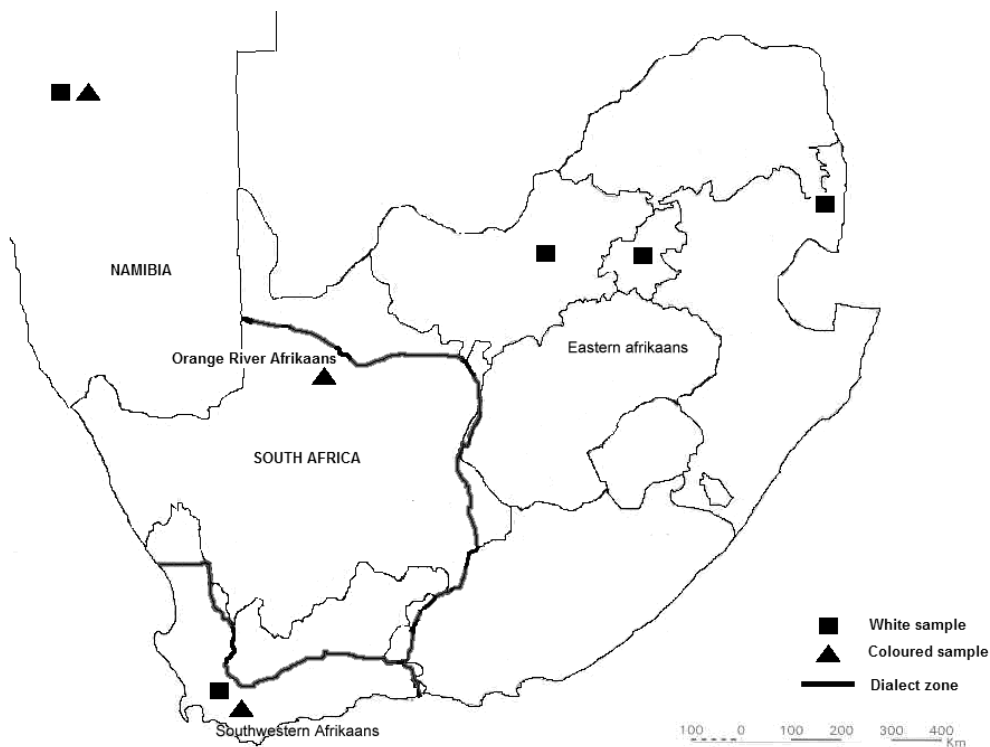
⁴ De notie van “gemiddeld lid” van de blanke of kleurlinggemeenskap is uiteraard niet onproblematisch. Het lijkt me toch verantwoord om die notie als vertrekpunt te nemen, omdat een vergelijking tussen leden van, bijvoorbeeld, de blanke middenklasse en van de kleurlingmiddenklasse neerkomt op een vergelijking tussen het gros van de blanke gemeenskap, enerzijds, en slechts een klein gedeelte van de kleurlinggemeenskap anderzijds. Indien men een representatief beeld wil geven van het taalgebruik van de meerderheid in de blanke gemeenskap, is dat beeld het gemakkelijkst verkrijgbaar bij de blanke middenklasse. Indien men aan de andere kant een representatief beeld wil geven van het taalgebruik van de meerderheid in de kleurlinggemeenskap, is dat beeld het gemakkelijkst te verkrijgen bij de arbeidersklasse van de kleurlinge. Op de identifikasie van “gemiddelde leden” ga ik verder in in paragraaf 3.

⁵ Zie Bailey (2002) voor de voor- en nadelen van “apparent-time” bij het opspore van taalverandering.

gemeenschappen zijn soms toegevoegd om het corpus uit te breiden. Om de Observer's Paradox te minimaliseren werden de interviewtaken aan "insiders" toevertrouwd met dezelfde leeftijd en de etnische en geografische achtergronden als de informanten.

Alle jongeren werden gerecruteerd op universiteitscampussen behalve in het geval van de Noordwestelijke kleurlingen en Namibische blanken die op plaatselijke hogescholen gerecruteerd werden. Wat sociale categorieën betreft kunnen de steekproeven als representatief beschouwd worden voor de gemiddelde inkomensniveau's binnen respectievelijk de blanke en kleurlingen gemeenschappen.

Alle informanten hebben eentalig Afrikaans lager en middelbaar onderwijs gevolgd, behalve de jongere informanten van de Namibische steekproeven en die van de Zuidwestelijke kleurlingsteekproef. In het eerste geval was het Afrikaans onderwijs beperkt tot de eerste drie jaren van het lager onderwijs (vgl. paragraaf 1). In het tweede geval bevat de steekproef een aanzienlijk aantal jongere informanten die eentalig Engels onderwijs gevolgd hebben, terwijl de overigen eentalig Afrikaans onderwijs gevolgd hebben.⁶ Onder de jongere blanke informanten volgen alleen die van de Zuidelijke en Noordelijk Plattelandse steekproeven eentalig Afrikaans universitair onderwijs, terwijl de jongere blanke informanten van de Noordelijk stedelijke steekproef gerecruteerd werden uit de overwegend Engelstalige omgevingen van de campussen van de universiteiten van Johannesburg en Pretoria.

Figuur 1: Geografiese ligging van steekproeven

⁶ Wegens de "friend of a friend" is geen onderscheid gemaakt tussen de twee groepen, die tot dezelfde sociale netwerke bleken te horen.

3. MORFOSYNTACTISCHE VARIABELEN

In totaal zijn 15 morfosyntactische variabelen geselecteerd. Aan elke van die variabelen is een standaard- respectievelijk niet-standaardwaarde, of een meer respectievelijk minder formele waarde toegekend, bepaald op grond van prescriptieve naslagwerken. Het bepalen van die waarden was niet altijd vanzelfsprekend doordat prescriptieve naslagwerken soms tegenstrijdige standpunten innemen ten opzichte van een bepaalde variant, of diezelfde variant zelfs helemaal niet vermelden. De naslagwerken die in geval van twijfel als doorslaggevend beschouwd werden, zijn van Schoors *Grammatika van Standaardafrikaans* (1983) en Carstens' *Norme vir Afrikaans* (2002).

3.1 *Onse/ons se i.p.v. ons*

Over de historische herkomst van de bezittelijke voornaamwoordsvorm *ons se/onse* bestaan twee zienswijzen die ofwel een Nederlandse ofwel een substratale Khoekhoegowab etymologie vooropstellen. Malherbe (1917:95) observeerde in zijn tijd dat *onse* prestige bezat onder blanken op grond van zijn verbogen vorm, en vaak te horen viel bij openbare toespraken. Het feit dat *ons se/onse* ook een gangbare vorm was onder kleurlingen uit ongeveer hetzelfde tijdperk (vgl. Stell 2007:108; Luijks 2000:124-6) kan evenwel laten veronderstellen dat het een reflex was van de synonimische Khoekhoegowab constructie *sida di* (zoals in bijvoorbeeld *sida di hab*, “ons paard”, met *di* als bezittelijk partikel, Luijks *ibid.*:130).

Onse werd door vroege Afrikaanse prescriptieve bronnen getolereerd. De Waal (1910:37) concludeert dat “the choice between ons and onse rests with the user” (1910:37). Malherbe (*ibid.*) nam geen duidelijk normatief standpunt in met betrekking tot *onse* maar suggereert dat *ons* de natuurlijkste keus is omdat het de meest gangbare vorm is. Op grond van een corpus van blanke taalgegevens onderstreept Donaldson (1993:140) de lage frequentie van *onse*, waarvan hij zegt: “because it is no longer current, it may even be used ironically or humorously”, zoals in het voorbeeld *FW is onse held*. *Onse/ons se* wordt naast andere bezittelijke voornaamwoordsvormen beschreven door Ponelis (1993:230) als kenmerkend voor huidige “Westelijke Afrikaanse variëteiten”.

Vandaag de dag is *ons* de enige – dan wel de eerste – vorm die door prescriptieve bronnen vermeld wordt. *Onse* wordt nog steeds erkend door de *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls* in de collocatie *Onse Vader*. Het *Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal* neemt *onse* ook nog op en niet louter als een attribuut van godsdienstige uitdrukkingen. Op grond van de marginale vertegenwoordiging van *onse* in huidige prescriptieve bronnen beschouwen we deze vorm hier als de niet-standaardvariant en *ons* als de standaardvariant.

3.2 *Hulle se i.p.v. hulle*

De invoeging van het bezittelijke partikel *se* tussen het bezittelijk voornaamwoord *hulle* en het daaropvolgende substantief zoals in *hulle se goed* kan etymologisch een reflex vormen van bezittelijke constructies in Khoekhoegowab, Pasar Maleis en Creools Portugees. In elk van die talen waren constructies [NP poss. N] met bezittelijke partikels gangbaar (vgl. Den Besten 1989:233 ; Le Roux 1923:98). *Hulle se* en andere vormen met *se* waren sociaal gestigmatiseerd.⁷

⁷ Von Wielligh (1925:182) verwijst naar o.m. *hulle se* als een vorm die meer onder “veragterdes” voorkomt.

Met betrekking tot de Karoostreek suggereerde Von Wielligh (1925:188) dat het voorkomen van o.m. *hulle se* “word dikwels onder blankes sowel as gekleurdes gehoor”. Van Rensburg (1989:145) en Ponelis (1998:14) vermelden *hulle se* als kenmerkend voor het Oranje Rivier Afrikaans. *Hulle se* word nie vermeld in recente prescriptiewe bronne. Om die reden beskouwen we hier *hulle se* as die niet-standaardvariant en *hulle* as die standaardvariant.

3.3 Afwisseling tussen de uitgangen *-n* and *-t* bij athematische werkwoorden

Door een historisch proses van morfologiese reductie is het Afrikaanse werkwoordelike vervoegingspatroon hoogst regelmatig geworden; alleen de hulpwerkwoorden van tijd *wees* en *hê* vormen hierop een uitzondering (vgl. Raidt 1983:80-2; Ponelis 1993:155). Deumert (2004:143-5) suggereert dat het proces van morfologiese reductie teen het begin van de 20ste eeuw niet geheel voltooid was voor o.m. athematische werkwoorden (*gaan, staan, slaan, doen, zien*); bij deze werkwoorden leek de *t*-apocope nog niet veralgemeend te zijn. Heden ten dage word die afwisseling tussen die uitgangen *-n* en *-t* bij werkwoorden als voornamelijk kenmerkend voor oudere sprekers beskouwd (vgl. van Schoor 1983:213; Ponelis 1993:391; Donaldson 1993:218). Ponelis (1993:391) beskryf die vorm *gaat* in het bijzonder als “relatively common in colloquial style and much more prominent in dialect usage”.

Het standpunt van prescriptiewe bronne ten opzichte van *-t* uitgangen bij athematische werkwoorden is zelden uitdrukkelijk afkeurend geweest (vgl. De Waal 1910: 45; Botha & Burger 1921:117), maar Booyen & Jansen (1922:101) raadden aan dat “die reëlmatige vorme op *-n* is meer gebruiklik en ook verkieslik bo die ander vir onderwysdoeleindes”. Onder historisch athematische werkwoorden word die vorme *gaat* en *slaat* als tweede keuzemogelikhed vermeld in die *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls* tot die achtste uitgawe (1991); vanaf dan word ze niet langer vermeld (vgl. Combrink 1991). Vandaag staan die vorme *gaat* en *slaat* vermeld in het *Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal* met het etiket *geselstaal*. Op grond hiervan beskouwen we hier die *t*-vormen als die niet-standaardvarianten en die *n*-vormen als die standaardvarianten.

3.4 Afwisseling tussen *hê* en *het* in infinitiewe posisie

Naast *wees* is het hulpwerkwoord van tijd *hê* het enige werkwoord dat stemvariatie vertoont naargelang van functie. Die vorm *hê* word gebruik in infinitiewe posisie in onafhankelike woordvolgorde terwyl die vorm *het* veralgemeend gebruik word as persoonsvorm en in die posisie van infinitief hulpwerkwoord van tijd in afhankelike woordvolgorde.

- (1) Hy **het** genoeg geld (van Schoor 1983:129)
- (2) Nadat hy sy studie voltooi **het**, open hy toe ’n praktyk in die stad (ibid.: 132)
- (3) Hulle sal geld **hê** (Ponelis 1993:411)

Er bestaat echter een als “niet-standaard” omschreven tendens om die vorm *het* te gebruiken in alle types van infinitiewe posisie, zoals geïllustreerd door (4). O.a. van Rensburg (1992:192) noemt dit kenmerkend voor taalgebruik onder Zuidwestelike kleurlinge.

- (4) Ons wil die kind terug**het**

Zulke gevallen van *het*-gebruik beschouwen we als de niet-standaardvariant, en het gebruik van *hê* in dezelfde contexten als de standaardvariant.

3.5 Onregelmatige vorming van het voltooid deelwoord

In prescriptief Standaardafrikaans worden voltooid deelwoorden volgens het Standaardnederlandse patroon gevormd. Het prefix *ge-* wordt over het algemeen aan de werkwoordstam toegevoegd (bijv. *kom* > *gekóm*), behalve in het geval van werkwoorden met een onbeklemtoond prefix (bijv. *begin*, *aanbid*, *voltooi*, vgl. Donaldson 1993: 223, Combrink 1990: 218, 267-9, van Schoor 1983: 213). In het specifieke geval van werkwoordelijke clusters aan het zinseinde die uit een schakelwerkwoord en een hoofdwerkwoord bestaan, doet de onveranderde stam van het schakelwerkwoord dienst als voltooid deelwoord, zoals geïllustreerd door (5).

(5) Hy het **gaan slaap** (Donaldson 1993:225)

Er bestaat historisch een sterke tendens, vooral gecorreleerd met sociale klasse, om *ge-* te veralgemenen bij werkwoorden met een atonisch prefix (bijv. *gebégin*, *gebéloof*, *gebétaal*), al herkende Raidt (1992:304) een specifieke correlatie tussen *ge-*veralgemening en het Oranje Rivier Afrikaans gebied. Voorbeelden van *ge-* bij schakelwerkwoorden in werkwoordelijke clusters (6) komen verder vaak voor in 19de eeuwse Nama correspondentie (Luijks 2000: 225-6).

(6) Daarom heb ik dardie brief Daniel **geladschrijven**
Daarom heb ik deze brief aan Daniel laten schrijven (Luijks *ibid.*: 225)

De ogenschijnlijk historische correlatie tussen veralgemeend *ge-* en het Oranje Rivier Afrikaans gebied werd door Roberge (1994:73-5) verklaard als een interlectale analogie tussen *ge-* en de Khoekhoegowab tijdspartikels *ge*, *go*, *ga* (zie verder Den Besten 2001:15). De recente descriptieve literatuur beschrijft *ge-* als kenmerkend voor informaliteit (vgl. Combrink 1990:220; Ponelis 1993:421), en voor Oranje Rivier Afrikaans dialectgebruik (vgl. van Rensburg 1989:147). Hier behandelen we de vorming van het voltooid deelwoord van werkwoorden met een atonisch prefix als een afzonderlijke variabele, waarbij de stam zonder *ge-*toevoeging als de standaardvariant beschouwd wordt, terwijl de stam met *ge-*toevoeging als de niet-standaardvariant beschouwd wordt. We behandelen verder ook de vorm van schakelwerkwoorden in werkwoordelijke clusters als een andere afzonderlijke variabele, waarbij de stam zonder *ge-*toevoeging als de standaardvariant beschouwd wordt, terwijl de stam met *ge-*toevoeging als de niet-standaardvariant beschouwd wordt.

3.6 R-pronomina

Prescriptief Standaardafrikaans bezit een reeks pronomina die bestaan uit de samentrekking van de voornaamwoorden *dit* en *wat* met voorzetsels. Doordat *dit* en *wat* door dat proces respectievelijk *daar* en *waar* worden (vgl. 7 en 9), worden die vormen R-pronomina genoemd (Zwarts 1999:1092). Die vormen mogen gescheiden worden (vgl. 8 en 10). Naast die patronen vermelden sommige prescriptieve bronnen gescheiden verbindingen van *dit* of *wat* + voorzetsel waarbij het R- element uitblijft (vgl. 11 en 12).

(7) Sy twyfel soms **daaraan** (Ponelis 1993:352)

- (8) Sy sien **daar** niks **mee** verkeerd nie (Ponelis *ibid.*:352)
- (9) Dit is die dorp **waarin** hy woon (van Schoor 1983:307)
- (10) Dit is die dorp **waar** hy **in** woon (van Schoor *ibid.*)
- (11) Hulle hou baie **van dit** (Ponelis 1993:350)
- (12) Dit is die dorp **wat** hy **in** woon (van Schoor *ibid.*:307)

De verbindingen *dit* of *wat* + voorzetsel werden voornamelijk als het resultaat van Engelse invloed verklaard (vgl. Ponelis 1993:349-55; van der Merwe 1967:221). Den Besten (1996) heeft echter een alternatieve verklaring voorgesteld voor het specifieke geval van *wat* + voorzetsel, waarin de laatstgenoemde constructie als een creolisme in de mond van niet-blanken ontstaan zou zijn. *Dit* + voorzetsel wordt gewoonlijk afgewezen in prescriptieve bronnen (vgl. van der Merwe 1967:60; Spies & Combrink 1994:36), maar Ponelis (1979:57, 63) vermeldt *dit* + voorzetsel als mogelijk wanneer de nadruk op het voornaamwoord gelegd wordt. In tegenstelling tot *dit* + voorzetsel lijkt *wat* + voorzetsel een volledig erkende variant te zijn geweest in de vroege prescriptieve literatuur, zoals geïllustreerd door o.m. Malherbe (1917:86), waar het vermeld staat naast *waar* + voorzetsel. Recente naslagwerken vermelden soms *wat* + voorzetsel, zonder echter het gebruik ervan aan te moedigen. Van der Merwe (1967:221) zegt hierover: “dis juis nie verkeerd nie, maar op die duur word dit vervelig”. Van Schoor (1983:307) beskryf die vorm evenmin als incorrect, maar beveelt aan dat “die skool moet die konservatiewe weg volg en die tradisionele vorm onderrig”. Met andere woorden: alleen R-vormen worden onvoorwaardelijk ondersteund door de recente prescriptieve literatuur.

Hier kijken we naar twee variabelen, namelijk de verbinding *daar/dit* + voorzetsel en de verbinding *waar/wat* + voorzetsel. De verbindingen *daar* en *waar* + voorzetsel noemen we de standaardvarianten, en de verbindingen *dit* en *wat* + voorzetsel de niet-standaardvarianten.

3.7 Vorm van de constructie modaal hulpwerkwoord + hoofdwerkwoord ter uitdrukking van de indicatief (on)voltooid verleden tijd

Naast de hulpwerkwoorden van tijd *hê* en *wees* zijn de modale hulpwerkwoorden *kan*, *moet*, *sal*, *wil*, en *mag* de enige werkwoordelijke vormen die vervoegd kunnen worden (tot resp. *kon*, *moes*, *sou*, *wou* en archaisch *mog*) om een onderscheid in tijd en wijs aan te duiden (vgl. Donaldson 1993: 236-41). De verschillende configuraties waarin modale hulpwerkwoorden in hun vervoegde of onvervoegde vormen kunnen voorkomen met hoofdwerkwoorden, kunnen in vier types samengevat worden, zoals geïllustreerd door voorbeelden (13) tot en met (16):

(13) Type 1: Vervoegd hulpwerkwoord + hoofdwerkwoord, zoals in:
Hy **kon** nie **kom** nie (De Villiers 1968:90)

(14) Type 2: **het** + vervoegd of onvervoegd hulpwerkwoord + hoofdwerkwoord, zoals in:
Ek het dit altyd **kan/kon doen** (Donaldson 1993:241)

(15) Type 3: Vervoegd hulpwerkwoord + verleden deelwoord + **het**, zoals in:
Kon jy nie die hek **oopgekry het** nie? (Donaldson *ibid.*: 245)

(16) Type 4: Onvervoegd hulpwerkwoord + verleden deelwoord + **het**, zoals in:
My broer **kan** al by die huis **aangekom het**; ek gaan net gou seker maak
(van Schoor 1983:155)

Type 1 wordt voornamelijk gebruikteer uitdrukking van de indicatief (on)voltooid verleden tijd maar het komt ook voor om irrealis aan te geven bij wensene (ek **wou** net **vra**...”Ik wou graag vragen”) of in voorwaardelike bijzinnen, zoals in (17):

(17) As ek ’n koper **kon vind**, dan sou ek dit verkoop (De Villiers 1968:103)

Type 2 wordt alleen maar gebruikteer met een verleden indicatieve betekenis, los van het feit of het hulpwerkwoord wel of niet vervoegd is (Donaldson 1993:241). Types 3 en 4 kunnen naast de irrealis ook de indicatief verleden tijd uitdrukken (vgl. van Schoor 1983:141, Donaldson 1993:240-4). Voorbeelden (18) en (19) bezitten een indicatieve betekenis.

(18) Hy het sy been so beseer dat hy beswaarlik **kon geloop het** (de Villiers 1948:157)

(19) Hy **kan gesien het** dat ek praat nie met hom nie (Kotzé 1989:260)

De geschiedenis van de polysemie van types 3 en 4 is niet gedocumenteerd, maar de dubbele betekenis wordteer wel vermeld in de vroege prescriptieve literatuur, zoals in Booyse & Jansen (1924:106, 117), waar types 1 en 3 als gelijkwaardige varianten teer uitdrukking van de indicatief verleden tijd beskreeven wordene. In meer recente prescriptieve Standaardafrikaanse bronne wordteer type 1 aanbevolen voor het uitdrukken van de indicatief (on)voltooid verleden tijd (van Schoor 1983:145, 154-5, zie ook de Villiers 1968:94-5). Donaldson (1993:240-4) beskreefteer type 3 met indicatieve betekenis als kenmerkend voor informele stijl in het algemeen, teerwijl Kotzé (1989:260) en Klopper (1983:288) type 4 met indicatieve betekenis beskreefene als kenmerkend voor Zuidwestelike kleurlingenvariëteiteen.

De variabele waarnaar we hier kijken bezit drie varianten – nameelike. type 1, type 3 en type 4. Met type 2 wordteer hier geen rekening gehoudeer omdat dit kenmerk afwezig bleek in het corpus. De variant type 1 beskouweer we hier als de standaardvariant, en de overige varianten types 3 en 4 als de niet-standaardvarianten.

3.8 Objectief “vir”

Het voorzetsel *vir* wordteer in het Afrikaans gangbaar gebruikteer om het indirecte en directe voorwerp in te leiden. Volgens prescriptieve bronne mag *vir* in zijeer datieve functie de voorzetsels *aan*, *teen*, *tot* vervangen maar indirecte voorwerpen mogen net zoals in het Standaardnederlands zonder voorzetsel ingevoegdeer wordene (20).

(20) Hy het (**aan/vir**) sy seun te veel geld gegee (van Schoor 1983:226)

Vir-invoeging bij directe voorwerpen (21) is over het algemeen facultatief. Wanneer het in die functie mag voorkomeer hangteer af van de aard van het substantief (of het een actief, beweeglikeer, verpersoonlikeerbaar voorwerp aanduidteer), affect en formaliteitsgraadeer (vgl. Ponelis 1979:202-5, 1993:266).

(21) Het jy vandag/beslis **vir** hom gesieer? (Ponelis 1979:203)

Het lijkt alsof de herkomst van objectief *vir* terug te voeren is op het markeren van [+human]/ [+animate] objecten door middel van semantisch equivalente voorzetselsvormen in het Creools Portugees en Maleis (vgl. Raidt 1969:84-93; Ponelis 1994:272-5; Den Besten 2000). De historische verspreiding van objectief *vir* is nog steeds gehuld in onzekerheid, maar Raidt (ibid.:92-3) suggereert dat het een niet-blanke correlatie bezat. Objectief *vir* wordt al in de vroegste prescriptieve bronnen vermeld, maar raakte eventjes in ongunst bij taalpuristen in de periode na 1930 (Raidt 1976:144-7). Vandaag lijkt objectief *vir* aanvaard te worden als standaard maar wel informeel (vgl. Carstens 2002:59-60). De verspreiding van *vir* lijkt sociaal gecorreleerd (Raidt 1976:116), en het wordt in zijn accusatieve functie als een kenmerk van kleurlingenvariëteiten genoemd (vgl. Kotzé 1989:256-7, van Rensburg 1989:459).

Hier kijken we naar twee variabelen, namelijk het gebruik van *vir* bij respectievelijk directe en indirecte voorwerpen. Gevallen waar datief *vir* gebruikt wordt, worden gecontrasteerd met die gevallen waar hetzij *aan/tot/teen* hetzij geen voorzetsel gebruikt wordt.⁸ De verspreiding van accusatief *vir* wordt bepaald op grond van het aandeel ervan in het totale aantal gevallen van objectief *vir*. *Vir*-invoeging noemen we hier de informele variant, terwijl ontbrekend *vir* de formele variant genoemd wordt.

3.9 Ontkenning

Op enkele gevallen na, namelijk o.m. wanneer bijwoorden zoals *nêrens*, *nooit* zinsfinaal staan in kortere zinnen, is de dubbele ontkenning verplicht in prescriptief Standaardafrikaans, zoals geïllustreerd door (22) en (23):

(22) Hy weet niks **daarvan** nie (van Schoor 1983:341)

(23) Sy rus **nooit** (ibid.)

De herkomst van die constructie is controversieel geweest: *nie-2* werd o.m. geïnterpreteerd als een reflex van het ontkenningspatroon in zowel Zuidnederlandse dialecten (vgl. Waher 1994) als in het Khoekhoegowab (vgl. Den Besten 1989). Onlangs heeft Roberge (2000:120, 148) een alternatieve hypothese voorgesteld waarin *nie-2* als een emfatisch kenmerk geïnterpreteerd wordt in de context van interetnische communicatie. De dubbele ontkenning is vanaf de vroegste prescriptieve bronnen als verplicht beschreven (vgl. Du Toit 1876; De Waal 1910:103-4; Malherbe 1917:89-98). Thans lijkt het weglaten van *nie-2* zelden voor te komen onder blanke sprekers (vgl. Feinauer 1994:96), maar er bestaat een neiging om een enkelvoudig ontkenningspatroon te gebruiken dat volgens van Rensburg (1989:147) kenmerkend is voor het Oranje Rivier Afrikaans gebied. Hier bekijken we gevallen van dubbele ontkenning (die we als de standaardvariant beschouwen) en van enkelvoudige ontkenning waar die niet toegestaan wordt door de prescriptieve bronnen.

⁸ Hierbij wordt gekeken naar de datieve complementen van een selectie van werkwoorden, die volgens Ponelis (1979:205) en Raidt (1976:122) vaak voorkomen in combinatie met *vir*, namelijk *sê*, *vertel*, *vra*, *bring*, *gee*, *wys*.

3.10 Positie van het werkwoord in bijzinnen

Prescriptief Standaardafrikaans is wat de positie van het werkwoord betreft, in grote mate vergelijkbaar met het Standaardnederlands. Voor de plaatsing van het “spilwerkwoord” laat het Afrikaans evenwel meer vrijheid. Vooropplaatsing wordt getolereerd in bepaalde syntactische contexten, zoals bijvoorbeeld in bijvoeglijke bijzinnen zonder *dat* (24), of in “open finals”, d.w.z. VP’s waarin een werkwoordelijk of bijwoordelijk element nauw verbonden is aan het werkwoord (25). Anderzijds is achteropplaatsing in finale positie verplicht in bijvoeglijke bijzinnen met *dat* (26) (vgl. Conradie 2004).

(24) Die dokter het ontdek sy **het** pes onder lede (Ponelis 1979:441)

(25) Die dokter het ontdek **dat** sy pes onder lede **het** (ibid.)

(26) Hy het by my **kom** wegkruipertjie **speel** (van Schoor 1983:167)

Er bestaat een neiging in spreektaalvariëteiten om vooropplaatsing te verkiezen boven achteropplaatsing zoals in (27) en (28) (vgl. Carstens 2002:49-50; Ponelis 1993:340-343; Biberauer 2002:37-39).

(27) Ek glo dat dit **is** besig om uit te sterf (Carstens 2002:48)

(28) Ons weet waar **gebeur** dit daagliks (Ponelis 1993:340)

Als redenen voor die vooropplaatsing zijn zowel taalinterne factoren (bij “open finals”) als versterkende interlectale factoren genoemd (vgl. Ponelis 1993:345). Engelse invloed lijkt de verkozen interlectale interpretatie te zijn (vgl. Ponelis *ibid.*; Carstens 2002:49-50). Den Besten (2001) biedt een alternatieve interpretatie waarbij Khoekhoe-sprekers een doorslaggevende rol zouden gespeeld hebben bij de expansie van vooropplaatsing. Vooropplaatsing wordt niet vermeld in de vroege prescriptieve literatuur, maar er wordt later aandacht aan geschonken (in het bijzonder in het geval van *dat*-zinnen) als een spreektaalkenmerk dat best vermeden moet worden (vgl. Carstens 2002:48-50). Vooropplaatsing bij <wh>-vraagzinnen wordt zelden direct besproken in de prescriptieve literatuur, waar doorgaans alleen melding gemaakt wordt van achteropplaatsing (vgl. van Schoor 1983:94).⁹ Vooropplaatsing wordt gewoonlijk als een kenmerk van de omgangstaal beschreven, maar Klopper (1983:289) herkent een specifieke correlatie tussen “(S) VO-woordvolgorde” en Zuidwestelijke kleurlingen.

Hier kijken we naar drie variabelen: vooropplaatsing/achteropplaatsing in bijzinnen over het algemeen, en verder meer specifiek in bijvoeglijke bijzinnen met *dat* en in ondergeschikte vraagzinnen. In elk geval vormt achteropplaatsing (uitgezonderd getolereerde gevallen zoals “open finals” of vooropplaatsing bij voorzetselsbepalingen, vgl. van Schoor 1983: 49-50, 167, Carstens 2002: 51-2) de standaardvariant en vooropplaatsing de niet-standaardvariant.

⁹ Vooropplaatsing bij *of*-zinnen lijkt meer de aandacht getrokken te hebben. Expliciete negatieve oordelen over zulke structuren worden aangetroffen in o.m. Carstens (2002:56), Coetser (1992:182, 184).

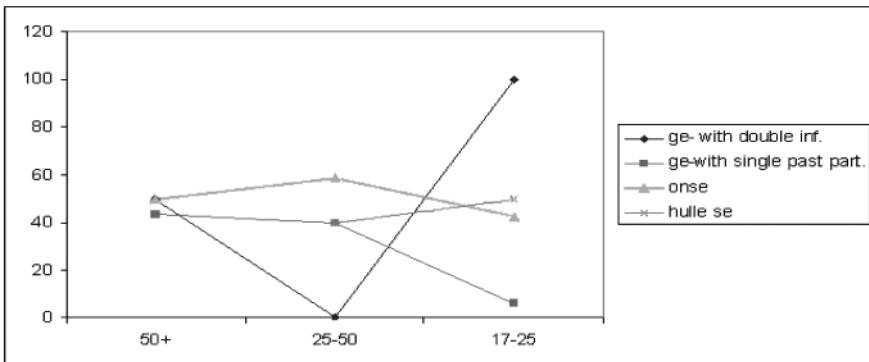
4. REALISATIE VAN INDIVIDUELE VARIABELEN

Kenmerken die in de descriptieve literatuur als etnisch gecorreleerd voorgesteld worden, worden grotendeels in de kleurlingensteekproeven aangetroffen. Een van die kenmerken komt alleen voor onder kleurlingen uit het Oranje Rivier Afrikaans gebied (*hulle se*), terwijl twee van die kenmerken (*het* i.p.v. *hê*, *gaat* i.p.v. *gaan*) alleen voorkomen onder de Zuidwestelijke kleurlingen. De onregelmatige vorming van het voltooid deelwoord bij dubbele infinitieven komt hoofdzakelijk onder kleurlingen voor, maar wordt ook opgemerkt onder oudere Namibische blanke sprekers. Alle andere kenmerken worden over etnische grensen heen aangetroffen, zij het in contrasterende mate.

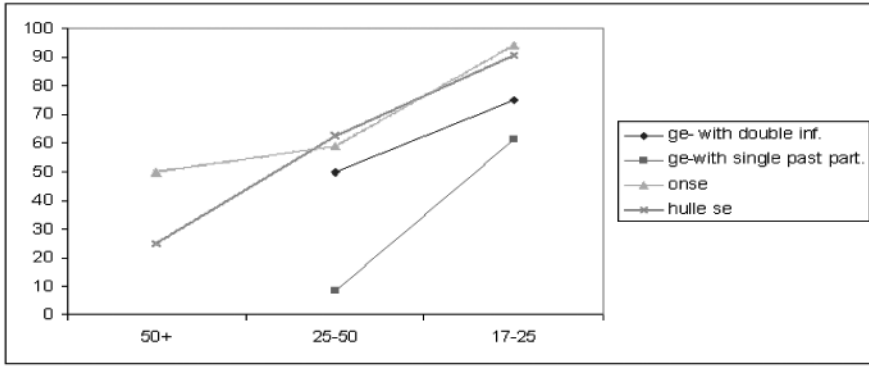
Bij de realisatie van individuele variabelen vinden we een contrast tussen tendensen waarbij de resultaten van de steekproeven divergeren dan wel convergeren. De eerste tendens wordt geïllustreerd aan de hand van figuren 3 en 4, waar aangetoond wordt dat Namibische en Zuidwestelijke kleurlingen van alle andere steekproeven divergeren op basis van de realisatie van de meeste etnisch gecorreleerde variabelen. Divergentie tussen steekproeven wordt verder ook geïllustreerd aan de hand van de proporties van

- objectief *vir*,
- type 3 versus types 1 en 4 en type 4 versus types 1 en 3 van de vorm van de constructie hulpwerkwoord + hoofdwerkwoord in de indicatief verleden tijd
- vooropgeplaatste werkwoorden in afhankelijke volgorde over het algemeen,
- vooropgeplaatste werkwoorden in indirecte <wh>-vraagzinnen.

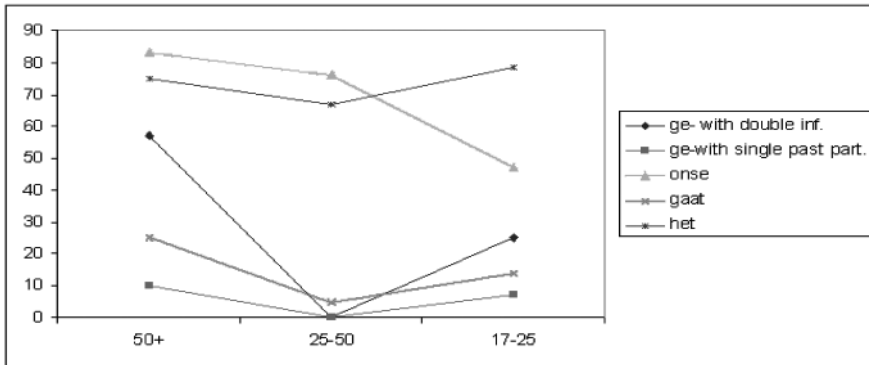
Over het algemeen ziet het er echter uit alsof de proporties van de andere niet-standaardkenmerken aan het convergeren zijn. Hierbij vallen twee types van convergentie te onderscheiden, namelijk eenzijdige convergentie en onderlinge convergentie.

Figuur 2: Niet-standaardvarianten vs. standaardvarianten bij etnisch gecorreleerde variabelen in de Noordwestelijke steekproef (%)

Figuur 3: Niet-standaardvarianten vs. standaardvarianten bij etnisch geassocieerde variabelen in de Namibische kleurlingensteekproef (%)

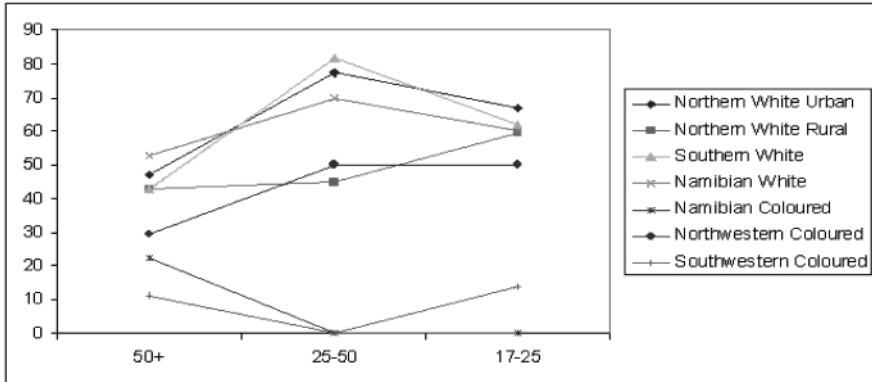
Figuur 4: Niet-standaardvarianten vs. standaardvarianten bij etnisch geassocieerde variabelen in de Zuidwestelike Kleurlingsteekproef (%)

Eenzijdige convergentie geldt in het bijzonder voor de realisatie van etnisch geassocieerde variabelen bij de Noordwestelike kleurlingen (fig. 2). In die steekproef nemen de proporties van alle niet-standaard varianten van die variabelen (behalve onregelmatig *ge-* bij dubbele infinitieven) af, waardoor convergentie met de Blanke steekproeven bewerkstelligd wordt. Met andere woorden: Noordwestelike kleurlingen nemen kenmerken uit prescriptief Standaardafrikaans over, terwijl blanken constant blijven in hun gebruik van dezelfde kenmerken uit prescriptief Standaardafrikaans.

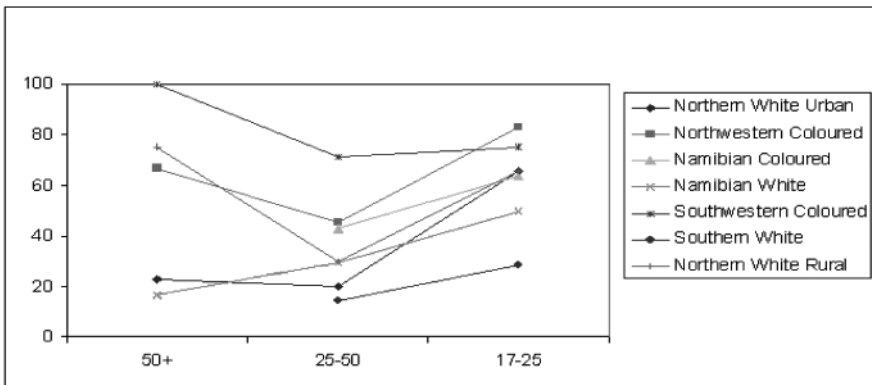
Onderlinge convergentie is het tweede type van convergentie dat opgespoord kon worden. We verwijzen met die term naar die gevallen waarbij de proporties van een gegeven niet-standaard dan wel informele variant in alle steekproeven (of in tenminste 6 van 7 steekproeven) gelijk worden van de middelste naar de jongste leeftijdsgroepen toe. Onderlinge convergentie valt in twee types uiteen, namelijk a) onderlinge convergentie die tot stand komt door asymmetrische fluctuaties tussen steekproeven en b) onderlinge convergentie die tot stand komt door parallelle fluctuaties tussen steekproeven.

Voor onderlinge convergentie door asymmetrische fluctuaties verwijs ik naar de resultaten voor de variabele “type 1 versus types 3 en 4 van de vorm van de constructie hulpwerkwoord + hoofdwkwoord in de indicatief verleden tijd”, waarbij de proporties van die variant asymmetrisch fluctueren tussen de verschillende steekproeven om tenslotte steeds meer gelijk te worden (vgl. fig. 6). Ook voor de ontbrekende tweede ontkenning en voor de vooropplaatsing van het werkwoord in *dat*-bijzinnen wordt dit patroon vastgelegd.

Onderlinge convergentie door symmetrische fluctuaties zien we bij de parallel toenemende proporties van gescheiden verbindingen *dit* en *wat* + voorzetsel zonder R-element (vgl. fig. 7).

Figuur 6: Type 1 (*kon doen*) in het verleden indicatief vs. andere types (%)

Figuur 7: *wat*+prep versus *waar*+prep (%)

Convergentie tussen steekproeven kan zowel plaatsvinden in de richting van de prescriptieve standaardnorm, als weg van die norm. Divergentie tussen steekproeven betekent dat een groep steekproeven afwijkt van de standaardvariant of van de informele variant, terwijl een andere groep steekproeven naar die standaardvariant of formele variant blijft convergeren.

Opvallend aan de resultaten is dat de blanke steekproeven over het algemeen patronen verkiezen die dicht bij het prescriptieve standaardpatroon of de meer formele varianten staan.

Om tot algemenere conclusies te kunnen komen of convergentie dan wel divergentie plaatsvindt ten opzichte van prescriptieve varianten en tussen steekproeven moeten alle variabelen simultaan bekeken worden.

5. MULTIVARIATE ANALYSE

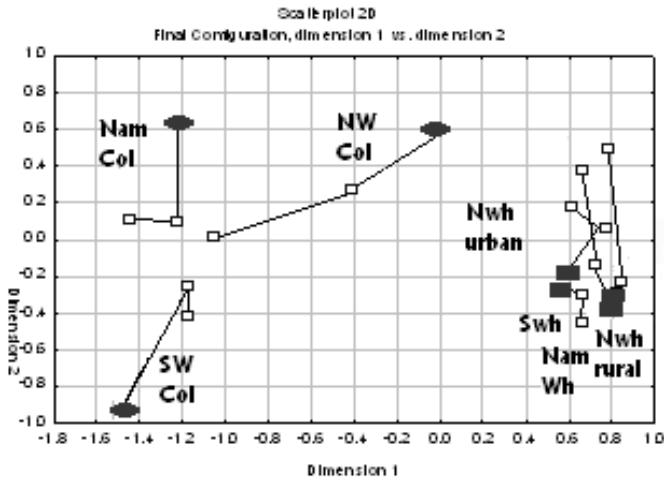
Hiërarchische clusteranalyse en multidimensionale schaling zijn gangbaar in de sociolinguïstiek om algemene ontwikkelingstendensen grafisch te visualiseren (vgl. Deumert 2004:115-30). Voor dit onderzoek werd multidimensionale schaling doorgevoerd op basis van zowel leeftijdsgroepen als individuele sprekers. De analyse op basis van leeftijdsgroepsgroepen laat toe om de relatieve positie van de leeftijdsgroepen van alle zeven steekproeven te bepalen, waardoor de convergentie of divergentie tussen alle zeven steekproeven gevisualiseerd kan worden. Met de analyse op basis van individuele sprekers kan bepaald worden of het taalgedrag van individuele sprekers de geografische en etnische scheidslijnen bevestigt die voorondersteld werden bij het afbakenen van onze zeven steekproeven; verder kan hieruit afgeleid worden of individueel taalgedrag de tendensen naar convergentie of divergentie tussen steekproeven weerspiegelt.

Figuur 9, die gebaseerd is op de realisatie van 15 grammaticale variabelen (waaronder de bovenbeschreven variabelen, vgl. Afd. 4), vertoont 21 punten die elk verwijzen naar een bepaalde leeftijdsgroep (17-25, 25-50, 50+) van een van de zeven steekproeven. Dimensie 1 kan geïnterpreteerd worden als een onderscheid tussen groepen op basis van de realisatie van variabelen. Dimensie 2 kan geïnterpreteerd worden als een onderscheid tussen groepen op basis van hun leeftijdscategorie. Dimensie 1 laat een brede kloof tussen groepen zien, die samenvalt met de etnische scheidslijn tussen blanken en kleurlingen: aan de rechterkant staan de blanke groepen en aan de linkerkant staan de kleurlingengroepen. Uit de resultaten van de individuele analyses van alle 15 variabelen – die in de meeste gevallen tonen dat de blanken het dichtst bij prescriptief Standaardafrikaans staan, (vgl. paragraaf 5) kan men afleiden dat Dimensie 1 indirect onderscheiden mogelijk maakt op basis van graden van verwantschap met prescriptief Standaardafrikaans. Met andere woorden: hoe dichter bij de rechterkant, hoe dichter bij de prescriptieve standaardnorm.

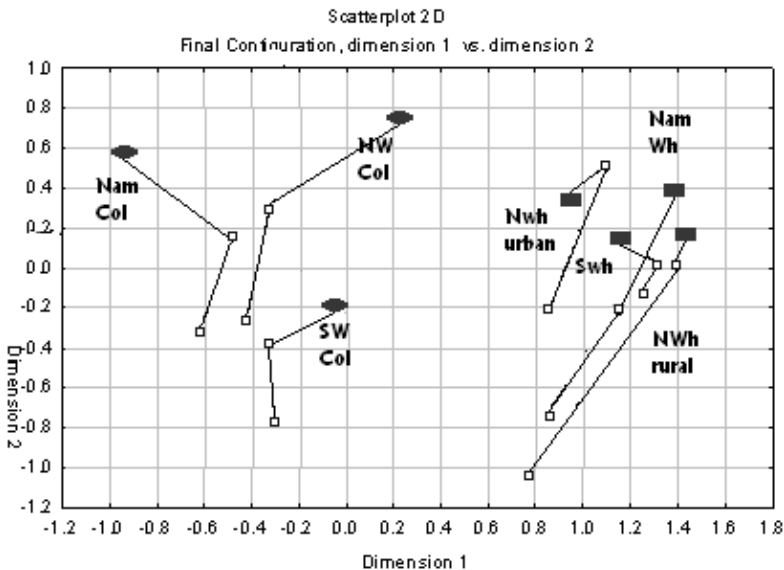
Opvallend is dat de blanke groepen grafisch dichterbij elkaar staan dan de kleurlingen. Dit kan betekenen dat de blanke variëteiten meer homogeen zijn dan de kleurlingvariëteiten. Het onderscheid dat Dimensie 2 laat zien, is minder duidelijk. Jongere blanke leeftijdsgroepen (die op de grafiek aangeduid worden door rechthoekjes) staan wel onderaan de grafiek en ook betrekkelijk dicht bij elkaar, maar ze staan ook betrekkelijk dichtbij de blanke middelste leeftijdsgroepen. Bij de kleurlingen staan de jongere leeftijdsgroepen (die op de grafiek aangeduid worden door ellipsen) geïsoleerd op de grafiek en betrekkelijk ver van elkaar verwijderd. De jonge leeftijdsgroepen van de Namibische en Noordwestelijke kleurlingen staan ver hoger op de grafiek, terwijl de jonge leeftijdsgroep van de Zuidwestelijke kleurlingen ver onderaan staat. De afstand tussen jongere leeftijdsgroepen en oudere leeftijdsgroepen is veel groter bij de kleurlingen dan bij de blanken.

Uit de grafiek kunnen tendensen naar convergentie en divergentie tussen steekproeven opgemaakt worden. Om zo'n interpretatie te vergemakkelijken, werden de drie leeftijdsgroepen van elke steekproef met elkaar verbonden door middel van een lijn die begint bij de oudste leeftijdsgroep en eindigt bij de jongste leeftijdsgroep. Bij de blanke groepen is er convergentie waarneembaar, afwijkend van het prescriptieve standaardpatroon, van de middelste tot de jongste leeftijdsgroepen. Het feit dat de jonge leeftijdsgroep van de Noordwestelijke kleurlingen dichterbij de blanke groepen staat dan alle andere kleurlingengroepen, duidt op een mogelijke tendens

waarbij Noordwestelike kleurlinge aan het konvergeren zijn naer blanke norme en het preskriptieve standaardpatroon. Bij de andere kleurlingegroepen valt geen konvergentie waar te nemen naer blanke norme en het preskriptieve standaardpatroon, maar eerder een divergentie ervan weg. Ter verifikatie van die tendense werd opnieuw multidimensionale skaling doergevoerd, enkel op basis van die variabele die signifikant verspreid liggen over de etniese grens heen, d.w.z. de variabele die van subparagraaf 3.6 tot en met subparagraaf 3.10 gepresenteerd word (fig.10).

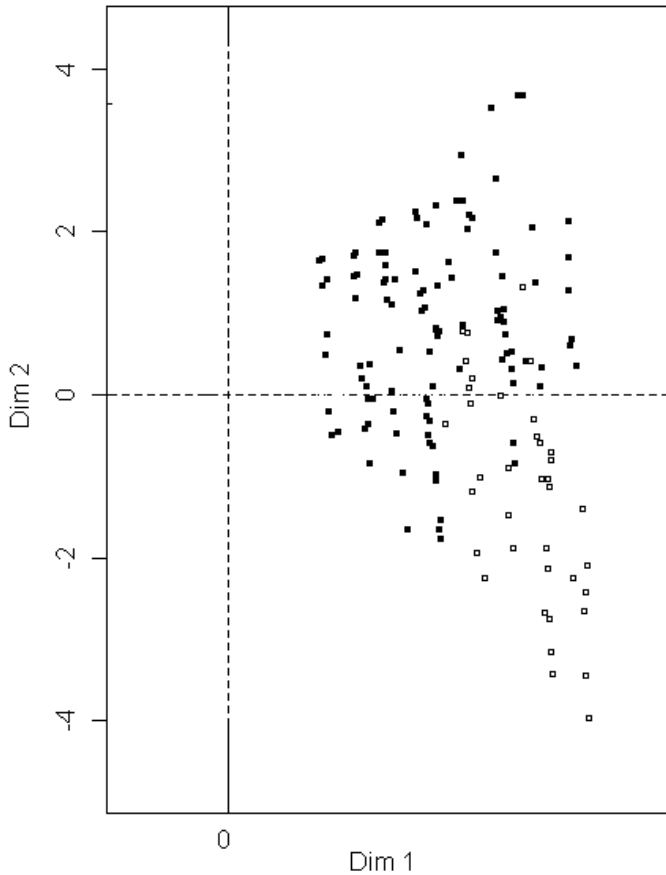
Figuur 9: Scatterplot voor twee dimensies op basis van 15 grammaticale variabele en leeftidsgroepen

Figuur 10: Scatterplot voor twee dimensies op basis van 9 grammaticale variabele en leeftidsgroepen

In het nieuwe beeld dat we hier krijgen, lijken blanke variëteiten alweer meer homogeen te zijn dan kleurlingvariëteiten. Weerom zien we convergentie tussen blanke steekproeven maar de Namibische blanke steekproef lijkt een andere richting uit te gaan dan de andere. Bij de kleurlingen lijken de Zuidwestelike en de Noordwestelike steekproeven parallele ontwikkelingen te vertonen terwijl de Namibische kleurlingensteekproef afwijkt in een andere richting. Doordat de meeste lijnen naar het midden van de grafiek lopen, kan men een algemene tendens naar onderlinge convergentie tussen steekproeven veronderstellen (waarbij de Namibische steekproeven niet betrokken lijken). Dit grafische beeld van convergentie neemt niet weg dat een aantal grammaticale variabelen een divergerend gedrag vertonen aan weerskanten van de etnische grens, zoals bijvoorbeeld geïllustreerd wordt door de diffusie van etnisch gecorreleerde variabelen bij Zuidwestelike en Namibische kleurlingen (vgl. paragraaf 4).

Figuur 11 toont de positie van individuele sprekers¹⁰ tegenover elkaar op basis van dezelfde selectie variabelen die gebruikt werd voor figuur 10. Dimensies 1 en 2 kunnen op dezelfde manier

Figuur 11: Scatterplot voor twee dimensies op basis van 9 grammaticale variabelen en individuele sprekers

¹⁰ Bij deze analyse zijn slechts 144 sprekers betrokken. Die sprekers zijn geselecteerd op grond van het aantal woorden dat ze tot het corpus bijgedragen hebben.

geïnterpreteerd worden als voor figuren 9 en 10. In de linkercluster (die aangeduid wordt door volle vierhoekjes) zijn de meeste blanke sprekers en ongeveer de helft van de Namibische en Noordwestelike kleurlingen vertegenwoordigd, terwijl de resterende sprekers alsmede de meeste Zuidelike kleurlingsprekers in de rechtercluster (die aangeduid wordt door lege vierhoekjes) gegroepeerd zijn. De vaststelling dat de meeste blanke sprekers in de linkercluster staan, duidt erop dat die cluster het dichtst bij de prescriptiewe standaardnorm staat. Opmerkelijk is dat die twee clusters het ruwe onderscheid dat we oorspronklik maakten tussen blank en kleurling niet totaal weerspiegelen. Toch vinden we de meeste blanke sprekers aan een kant en de meeste Zuidwestelike kleurlingen aan de teenoewergestelde kant. De Namibische en Noordwestelike kleurlingen nemen een tussenposisie in, op grond van het feit dat ze in min of meer gelijke mate in beide clusters vertegenwoordigd zijn.

Om te zien of de verhouding tussen de individuele sprekers de tendensen weerspiegelt naer convergentie of divergentie die we tussen de steekproeven in figuren 9 en 10 opmerkten, kan gekeken worden naer de samenstelling van respectiewelike de rechter- en linkerclusters in figuur 11. Tabel 1 toont dat de jongere sprekers van elke steekproef meer naer de rechtercluster neigen dan de sprekers van de middelste en oudere leeftijdsategorieën, d.w.z. de cluster die het verst staat van de prescriptiewe standaardnorm. Dit kan erop duiden dat jongere sprekers ongeacht etnische achtergrond een meer homogeen taalgedrag aan de dag leggen dan oudere sprekers, en dat die grotere homogeniteit bewerkstelligd wordt ten koste van de prescriptiewe standaardnorm. Ook hier hebben we opnieuw te maken met onderlinge convergentie afwijkend van prescriptief Standaardafrikaans.

TABEL 1: Distributie van sprekers in de rechtercluster van fig. 11

% leeftijds- groep van steekproef	Blanken	Zuidwestelike Kleurlingen	Noordwestelike Kleurlingen	Namibische Kleurlingen
17-25	20.68	70	22.22	42.85
25+	17.24	66.66	16.68	33.33

6. DISCUSSIE

Op basis van de bovenstaande individuele analyses kan een aantal conclusies getrokken worden over de verhouding tussen reël informeel taalgebruik en prescriptief Standaardafrikaans. Vooreerst is er soms convergentie tussen steekproeven in die richting van die prescriptiewe variant, maar zijn er anderzijds ook gevallen waar er convergentie optreedt van die prescriptiewe variant weg. Die parallele expansie van die verbindingen *dit* of *wat* + voorzetsel sonder R is een illustratie van laatstgenoemde gevallen, waarby sommige kenmerken van die prescriptiewe standaardnorm aan het achteruitgaan zijn ongeacht die geografiese ligging en etniese achtergrond van die steekproef. Divergentie tussen steekproeven is soms waarneembaar. Onder die duidelikeste gevallen is er het toenemende contrast tussen Zuidwestelike en Namibiese kleurlingensteekproeven, enerzijds, en die overige steekproeven, anderzijds, met betrekking tot die gebruik van *gaat* en *het* in infinitiewe posisie (by die Zuidwestelike kleurlingen), en van *hulle se* en *onse* (by die Namibiese kleurlingen).

Die multivariate analise op basis van steekproeven bevestig dat er een algemene correlatie bestaan tussen blank taalgebruik en prescriptief Standaardafrikaans. Onderlinge convergentie is observeerbaar tussen Zuid-Afrikaanse blanken en Zuid-Afrikaanse kleurlingen. Hierby komt

taalgebruik onder Zuid-Afrikaanse kleurlingen dichter bij prescriptief Standaardafrikaans te staan, terwijl Zuid-Afrikaanse blanken er steeds meer van afwijken. Namibische blanken en Namibische kleurlingen lijken een apart gedrag te vertonen. De multivariate analyse op basis van individuele sprekers bevestigt de onderlinge convergentie tussen kleurlingen en blanken over het algemeen.

Deze resultaten wijzen op een algemene tendens naar grammaticale “deformalisatie”. Of “deformalisatie” een blijvend effect zal hebben op het informele gesproken Afrikaans, hangt nauw samen met de toekomstige visibiliteit van prescriptief Standaardafrikaans. Indien deze blijft dalen, kan men aannemen dat de mogelijkheid van “age grading”, d.w.z. een proces waarbij jongere sprekers zich op een gegeven ogenblik aanpassen aan meer formele of conservatieve normen (vgl. Bailey 2002: 324-5), beperkter zal worden.

Hoe kunnen de bovenbeschreven resultaten ertoe bijdragen een “neutrale variëteit” van het Afrikaans te localiseren, die als model zou kunnen dienen voor prescriptieve Standaardafrikaanse normen? Allereerst moeten we duidelijkheid verschaffen over wat we hier onder een “neutrale variëteit” verstaan; voor de onderhavige discussie moet dit idee mijns inziens verwijzen naar het gemeenschappelijke set van kenmerken dat het wijdst verspreid is over de steekproeven in het algemeen en over de etnische kloof tussen kleurlingen en blanken in het bijzonder. Deze definitie past in de meest inclusieve definities die geformuleerd werden voor kwantitatieve opvattingen van het begrip Standaardafrikaans, zoals die van De Wet (1997, vgl. paragraaf 1).

Blijkbaar kunnen sterk etnisch gecorreleerde kenmerken zoals *gaat*, *het* in infinitieve positie, *onse*, *hulle se* niet opgenomen worden in de aldus gedefinieerde “neutrale variëteit” van het Afrikaans. Een reden hiervoor is dat die kenmerken voornamelijk voorkomen binnen de kleurlinggemeenschap en (bijna of) helemaal niet binnen de blanke gemeenschap. Aan de andere kant kan ervoor gepleit worden om een aantal kenmerken, die traditioneel als niet-standaard beschouwd worden, als bestanddelen van de “neutrale variëteit” van Afrikaans te beschouwen op grond van hun wijde verspreiding en expansie. De opname van zulke kenmerken in de prescriptieve Standaardafrikaanse norm brengt het voordeel dat er een grotere representativiteit van algemeen informeel taalgebruik komt, waarnaar opkomende generaties van Afrikaanssprekenden thans convergeren ongeacht hun achtergrond. Maar indien men ermee akkoord gaat dat die kenmerken in de prescriptieve standaardnorm opgenomen worden, blijft de vraag welke status ze verkrijgen binnen die norm? Zouden die kenmerken hun oude “correcte” of meer formele tegenhangers moeten vervangen, of zouden ze er enkel naast moeten bestaan als gelijkwaardige dan wel informele varianten?

Er zijn argumenten in het voordeel van eerstgenoemde optie. Een van die argumenten is praktisch van aard: de sociolinguïstische context waarin het Afrikaans gebruikt wordt, wordt steeds informeler. Hieruit zou men kunnen afleiden dat conservatieve kenmerken die in de informele spreektaal steeds minder voorkomen, niet langer nodig zijn. Een ander motief is ideologisch geïnspireerd: doordat zoveel van die conservatieve kenmerken aanleunen tegen het Standaardnederlands, zou het schrappen ervan het “Afrikaanse karakter” van prescriptief Standaardafrikaans zichtbaarder maken. Zo’n initiatief zou tegemoet komen aan van Rensburgs pleidooi voor een “Afrikaanser” Standaard-Afrikaans (vgl. paragraaf 2, zie verder van Rensburg 1992).

Het is mogelijk dat Afrikaanse taalplanningsorganen zich toch – in weerwil van bovenstaande overwegingen over normhervorming – wenssen te richten naar overgeleverde schrijftaalnormen bij het bepalen en vorm geven van de “meest correcte” taalvariëteit. In dat geval dringen een aantal aanpassingen in lexicografische en grammaticale bronnen zich op. Onder mogelijke lexicografische aanpassingen vermeld ik:

- De vorm *gaat*, die thans met het label *geselstaal* vermeld wordt in het *Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*, zou voortaan als *Suidwestelike Afrikaans* gemarkeerd kunnen worden.
- De vorm *onse*, die thans in het *Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal* vermeld wordt als deel van o.m. de godsdienstige uitdrukkingen *onse Vader*, *onse God*, zou ernaast ook het label *Oranje Rivier Afrikaans* en *Suidwestelike Afrikaans* kunnen krijgen.

Volgende kenmerken komen mijns inziens in aanmerking voor het label “gewestelijk” in toekomstige grammaticale naslagwerken over het Standaardafrikaans:

- De vorm *hulle se* (en eventueel ook *ons se*) zou als een kenmerk uit het Oranje Rivier Afrikaans omschreven kunnen worden.
- Het gebruik van *het* in plaats van *hê* zou als een kenmerk uit het Zuidwestelijk Afrikaans omschreven kunnen worden.
- Onregelmatige vorming van het voltooid deelwoord zou als een kenmerk uit het Oranje Rivier Afrikaans en Zuidwestelijk Afrikaans omschreven kunnen worden.
- Ontbrekend *nie-2* zou eveneens als een kenmerk uit het Oranje Rivier Afrikaans en Zuidwestelijk Afrikaans omschreven kunnen worden.
- Type 4 van constructies hulpwerkwoord + hoofdwkwoord in het verleden indicatief (d.w.z. *kan gedoen het*) zou als een kenmerk uit het Oranje Rivier Afrikaans en Zuidwestelijk Afrikaans omschreven kunnen worden.

De overige niet-standaardvarianten die we hier behandeld hebben zouden als deel van het *Omgangsafrikaans* kunnen bestempeld worden. Het betreft de verbindingen *dit* en *wat* + voorzetsel, type 3 van constructies hulpwerkwoord + hoofdwkwoord in de indicatief verleden tijd (d.w.z. *kon gedoen het*), en vooropplaatsing van het werkwoord in bijzinnen.

Door bovenstaande kenmerken naast hun “correcte” of meer formele tegenhangers te vermelden, zou niet alleen symbolisch erkenning verleend worden aan de geografische (en etnische) diversiteit van het Afrikaans, maar ook aan de stylistische diversiteit ervan. Precedenten zijn er al: geografische etiketten zijn allang aanwezig in het *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*, en kenmerken uit het *Omgangsafrikaans* worden al afzonderlijk behandeld in de *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls* sedert de uitgave van 2002 (vgl. paragraaf 1). Het lijkt erop dat de weg al gebaad werd voor een nieuwe generatie van naslagwerken over het Standaardafrikaans, waarin kenmerken die traditioneel als “afwijkend” beschouwd worden, gedestigmatiseerd worden. Het valt nog te bezien of die weg systematisch gevolgd zal worden.

CONCLUSIE

Er zijn indicaties voorhanden dat er een “neutrale variëteit” van het Afrikaans bestaat op morfosyntactisch gebied. Die variëteit valt soms maar niet altijd samen met de prescriptieve Standaardafrikaanse norm. Opname van kenmerken in de prescriptieve Standaardafrikaanse norm zou de stilistische en sociale representativiteit van die norm aanzienlijk kunnen vergroten. Het bestempelen van diezelfde kenmerken als stilistisch gelijkwaardige alternatieven voor hun huidige prescriptieve tegenhangers, lijkt op dit ogenblik nog iets te radikaal. Maar om de erkenning ervan als informele varianten binnen de prescriptieve standaardnorm lijkt wel verantwoord.

BIBLIOGRAFIE

- AWS (*Afrikaanse Woordelys en Spelreëls*) 1991. Agste verbeterde uitgawe. Kaapstad: Nasionale Pers.
- AWS (*Afrikaanse Woordelys en Spelreëls*) 2002. Negende verbeterde uitgawe. Kaapstad: Pharos.
- Bailey, G. 2002. Real and Apparent Time. In J. K. Chambers, P. Trudgill & N. Schilling-Estes (eds) *The handbook of variation and change*. London: Blackwell, pp. 312-332.
- Biberauer, T. 2002. Verb Second in Afrikaans. Is this a unitary phenomenon? *Stellenbosch Papers in Linguistics*, 34: 9-70.
- Booyesen, C.M. & M. Jansen. 1924. *Praktiese grammatika en stylkursus van die Afrikaanse taal*. Pietermaritzburg: Nasionale Pers.
- Botha, M.C. & J.F. Burger. 1921. *Maskew Miller se Afrikaanse grammatika*. Kaapstad: Maskew Miller.
- Coetser, A.S. 1992. *Nuwe Taalgids*. Kaapstad: Maskew Miller Longman.
- Coetzee, A.E. 1982. 'n Heroriëntering van die begrip standaardtaal en 'n voorstudie van die ontwikkeling van standaard-Afrikaans gedurende die 20ste^e eeu. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 22(4): 271-289.
- Combrink, J.G.H. 1990. *Afrikaanse morfologie. Capita exemplaria*. Pretoria: Academica.
- Combrink, J.G.H. 1991. *Gids by die AWS*. Kaapstad: Tafelberg.
- Conradie, J. C. 2004. Verb sequence and placement: Afrikaans and Dutch compared. In W. Abraham (red.) *Focus on Germanic Typology. Studia typologica* 6. STUF. Berlin: Akademie Verlag, pp. 153-168.
- De Villiers, A. 1985. *Standaardafrikaans en Omgangsafrikaans van Pretoria*. Ongepubliceerd M.A. proefschrift. Universiteit van Pretoria.
- De Villiers, A. 1992. Die implikasies van taalinterne konflik in Afrikaans vir opvoedkundige prestasie. In V.N. Webb (red.) *Afrikaans ná apartheid*. Pretoria: Van Schaik, pp. 286-315.
- De Villiers, M. 1948. *Woordsoorte, werkwoorde en tye*. Kaapstad: Nasionale Pers.
- De Villiers, M. 1968. *Die grammatika van tyd en modaliteit*. Kaapstad: Balkema.
- De Waal, J.H.H. 1910. *Africander Grammar*. Kaapstad.
- De Wet, J. P. 1997. *Afrikaans: 'n ideologiese besinning in 'n multilinguistiese Suid-Afrikaanse bestel*. Ongepubliceerd doctoraal proefschrift. UNISA.
- Den Besten, H. 1989. From Khoekhoe Foreigner-talk via Hottentot Dutch to Afrikaans: The Creation of a Novel Grammar. in M. Pütz & R. Dirven (eds) *Wheels within Wheels. Papers of the Duisburg Symposium on Pidgin and Creole Languages*. Frankfurt am Main: Verlag Peter Lang. 1989. *Duisburger Arbeiten zur Sprach- und Kulturwissenschaft* 5: 207-249.
- Den Besten, H. 1996. Afrikaans relatief 'wat' en de West-Germaanse relativisatiesisteme. In H. Den Besten, J. Goossens, F. Poneis & P. van Reenen. Amsterdam: Meertens Instituut. 1996. *Taal en Tongval*, Themanummer 9 (1996): 12-34.
- Den Besten, H. 2000. The slaves' languages in the Dutch Cape Colony and Afrikaans vir. *Linguistics* 38(5): 949-971.
- Deumert, A. 2004. *Language standardization and language change: The dynamics of Cape Dutch*. Amsterdam: Benjamins.
- Donaldson, B.C. 1993. *A grammar of Afrikaans*. Amsterdam: Mouton De Gruyter.
- Du Plessis, T. 1992. Veranderende opvattinge rondom Afrikaans sedert die sewentigerjare. In V. N. Webb (red.) *Afrikaans ná Apartheid*. Pretoria: van Schaik, pp. 92-119.
- Du Toit, S.J. 1876. *Eerste beginsels fan di Afrikaanse taal*. Paarl.
- Feinauer, I. 1994. Die plasing van nie-1 en nie-2 in die Afrikaanse spreektaal. *South African Journal of Linguistics*, 19: 92-119.
- HAT (*Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*). Vierde uitgawe 2000. Midrand: Perskor.
- Klopper, R. M. 1983. Taalsistiemvariasie in Kaapse Afrikaans. In A. J. L. Sinclair (red.) *G. S. Nienaber: 'n Huldeblyk*. Bellville: Publikasiekomitee UWK, pp. 275-296.
- Kotzé, E. F. (1989). How Creoloid Can You Be? Aspects of Malay Afrikaans. In M. Pütz & R. Dirven (eds) *Wheels within Wheels. Papers of the Duisburg Symposium on Pidgin and Creole Languages*. (Duisburger Arbeiten zur Sprach- und Kulturwissenschaft 5). Frankfurt am Main: Lang, pp. 251-264.
- Luijks, C. A. D. M. 2000. *The realisation of syntactic principles in non-standard Afrikaans: The correspondence of Jan Jonker Afrikaner (1820-1889)*. Ongepubliceerd doctoraal proefschrift. Universiteit van Kaapstad.
- Malherbe, D. F. 1917. *Afrikaanse Taalboek*. Bloemfontein: Nasionale Pers.

- Milroy, L. & M. Gordon. 2003. *Sociolinguistics. Method and interpretation*. London: Blackwell.
- Odendal, F. F. 2003. *Bevry ons leksikografies tog van Nederlands*. In W. Botha (red.) 'n *Man wat beur. Huldigingsbundel vir Dirk van Schalkwyk*, Stellenbosch: Buro van die WAT, pp. 286-92.
- Pienaar, E.C. 1931. *Taal en Poësie van die Twede Afrikaanse Taalbeweging*. Kaapstad: Nasionale Pers.
- Ponelis F. (1998). *Standaardafrikaans en die Afrikaanse taalfamilie*. Universiteit van Stellenbosch, Annale.
- Ponelis, F. 1979. *Afrikaanse sintaksis*. Pretoria: Van Schaik.
- Ponelis, F. 1992. Standaardafrikaans in oorgang. In V.N. Webb (red.) *Afrikaans ná apartheid*. Pretoria: Van Schaik, pp. 69-90.
- Ponelis, F. 1993. *The development of Afrikaans*. Frankfurt am Main: Lang.
- Prinsloo, K. P. 1982. *Aspekte van taal- en kommunikasieaangeleenthede in SWA/Namibië*, vol. 1-13. Pretoria: HSRC.
- Rademeyer, J. H. 1938. *Kleurling-Afrikaans: Die taal van die Griekwas en Rehoboth-Basters*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
- Raidt, E. H. 1976. Die herkoms van objekskonstruksies met *vir*. *Historiese Taalkunde. Studies oor die geskiedenis van Afrikaans* (1989). Johannesburg: Witwatersrand University Press, pp. 116-147.
- Raidt, E. H. 1983. *Einführung in die Geschichte und Struktur des Afrikaans*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Raidt, E.H. 1969. Die gebruik van *vir* in objekskonstruksies. *Historiese Taalkunde. Studies oor die geskiedenis van Afrikaans* (1989). Johannesburg: Witwatersrand University Press, pp. 88-115.
- Roberge, P. 2000. Etymological opacity, hybridization, and the Afrikaans brace negation. *American Journal of Germanic Linguistics and Literatures*, 12: 101-176.
- Roberge, P. 2003. Afrikaans. In A. Deumert & W. Vandenbussche (eds) *Germanic standardizations*. Amsterdam: Benjamins, pp. 15-40.
- South African Statistics (2001). *Census in brief*. Tweede uitgawe. Pretoria.
- Spies, J. & J. Combrink. 1994. *SARA. Sakboek van regte Afrikaans*. Kaapstad: Tafelberg.
- Stell, G. 2007. From Kitaab-Hollandsch to Kitaab-Afrikaans: The evolution of a non-white literary variety at the Cape (1856-1940). In *Stellenbosch Papers in Linguistics*, Vol. 37 (2007): 89-127.
- Steyn, J.C. 1980. *Tuiste in eie taal*. Kaapstad: Tafelberg.
- Uys, M. D. 1983. *Die vernederlandsing van Afrikaans*. Ongepubliceerd doctoraal proefschrift. Universiteit van Pretoria.
- Van den Berg, M. (2000). *Die konsep Standaardafrikaans: 'n kritiese oorsig en Hallydayaanse perspektief*. Ongepubliceerd doctoraal proefschrift. PU vir CHO.
- Van der Merwe, H. J. J. M. 1967. *Die korrekte woord*. Pretoria: Van Schaik.
- Van Rensburg, M. C. J. 1989. Soorte Afrikaans. In: T.J.R. Botha (red.). *Inleiding tot die Afrikaanse Taalkunde*. Pretoria: Academica, pp. 436-67.
- Van Rensburg, M.C.J. 1992. Die demokratisering van Afrikaans. In V.N. Webb (red.) *Afrikaans ná apartheid*. Pretoria: Van Schaik, pp. 181-99.
- Van Schoor, J.L. 1983. *Die grammatika van Standaardafrikaans*. Johannesburg: Lex Patria.
- Von Wielligh, G. R. 1925. *Ons geselstaal. 'n Oorsig van gewestelike spraak soos Afrikaans gepraat word*. Pretoria: Van Schaik.
- Waher, H. 1994. Die dialektiese ontkenning in Afrikaans. In G. Olivier & A. Coetzee (reds.). *Nuwe perspektiewe op die geskiedenis van Afrikaans*. Halfweghuis: Southern, pp. 102-9.
- Webb, V.N. & A. De Villiers. 1985. Standaardafrikaans: Chomskities of Laboviaans? *LVS-kongresreferate*, 1985:192-208.
- Webb, V.N. 1989. Die Afrikaanse variëtietaalkunde. In T.J.R. Botha, F.A. Ponelis, J.G.H. Combrink & F.F. Odendal (reds.) *Inleiding tot die Afrikaanse taalkunde*. 2de uitgawe. Pretoria: Academica, pp. 412-36.
- Webb, V.N. 1998. Herstandaardisasie en sintaktiese diversiteit. In R. Gouws & I. Feinauer (reds.) *Sintaksis op die voorgrond*. Pretoria: Van Schaik, pp. 183-92.
- Zietsman, P. H. 1992. *Die taal is gans die volk*. Pretoria: UNISA.
- Zwarts, J. 1997. Complex prepositions and P-stranding in Dutch. *Linguistics* 35: 1091-1112.